

IV. COULEUR LOCAL

■

■

GION NÁNDOR ÉS A VÉRENGZÉS

Gion Nándor (Szenttamás, 1941 – Szeged, 2002) foglalkozott a legtöbbet a délvidéki írók közül a szenttamási eseményekkel. Talán akkor sem túlozunk, ha azt állítjuk, hogy a délvidéki magyarellenes atrocitásokkal íróink közül úgy általában is a legtöbbet. Gionra egyébként az a jellemző, hogy műveiben, a szülőfalujában, Szenttamáson szerzett személyes és családja élményeit dolgozza fel. A háború végi magyar tragédiát tehát már emiatt sem kerülhette meg. Amint az a mellékelt regényrészletekből látható, szereplőinek egy részét saját nevén emlegeti műveiben, s első példaként mindjárt utalhatunk a Gallai család nevére. Édesanyja is közéjük tartozott.

A szenttamási kálvária felújításának befejező munkálatai
(Bassa Tibor felvétele a szerző gyűjteményéből)

■

■

Ezek a mi napjaink

Részletek Gion Nándor

Latroknak is játszott *című regénytrilógiájából*¹

„– Most megszorongathatjuk a szerbeket – mondta Török Ádám. – Meg vannak ijedve a fordulattól. Ha ideérnek a magyar csapatok, megszorongathatjuk őket.

– Nincsen haragosom. És akiket én ismerek közülük, azok nem hercegek.

– Nem a rongyosokra gondoltam. A szerb gazdákra gondoltam. Amint megérkeznek a magyar csapatok, meglátogatok néhány szerb gazdát, és kikérem tőlük a részemet. Nagyon meg lesznek ijedve, ide fogják adni.

– Megint börtönbe kerülsz.

– Nem. Az első napokban nagy lesz a felfordulás és a riadalom, a törvényre senki sem gondol. Ezt kell kihasználni, amikor rövid időre megszűnik a gazdák törvénye. Minden fordulatnál ezt a néhány napot kell kihasználni.”²

„Szép húsvéti reggel virradt ránk 1941-ben, a magyar csapatok Szenttamás alá érkeztek, és akkor már biztosak lehettünk benne, hogy a szerb fegyveres csetnikek nem mernek bántani bennünket, bár az is lehet, hogy egyáltalán nem voltak csetnikek a faluban, én legalábbis nem láttam egyet sem, de napok óta azzal riogattak bennünket, hogy elbúcsúzó vérfürdőt készülnék rendezni a szenttamási magyarok között, az emberek behúzódtak a házakba, aggodalmaskodva. Összebújtak, védekezésre is felkészültek, baltákat és vasvillákat raktak a bejárati ajtók mellé, a csetnikek azonban szerencsére nem jöttek, a kihalt utcákat huszonnégy fegyveres ember járta, tizenkét szerb és tizenkét magyar, a Szerbiából betelepített csendőrök addigra már elpuccoltak, a községi előjárók huszonnégy megbízható civilnek adtak puskát, és felkérték őket, hogy vigyázzanak a rendre és nyugalomra, és ők kettesével járőrözve tényleg éberrel vigyáztak, a néptelen utcákon rend és nyugalom volt, a járőrök nélkül is nyugalom lett volna, az emberek nem mertek kimenni az utcára, a házakban szorongtak, féltek és reménykedtek.”³

„A magyar csapatok lassan, szinte ünnepélyes menetben jöttek Feketics felől a Kuszli hídon keresztül. Elöl hat lovas, mögöttük talán a zászlóaljnyi gyalogság, azok mögött meg néhány lóval vontatott ágyú. A Bicskások előrántották fényes kardjukat, tisztelegtek a honvédeknek, a Zöld utcai magyarok éljeneztek. Akkor puskalövések hallatszottak a piactér vagy a szerb templom, szóval a falu központja irányából. A honvédek megálltak. A lovasok félrehúzódtak a házak mellé, a gyalogság az út közepén várakozott. Egy alacsony termetű köpcös alezredes jött előre, a kéttornyú görögkeleti templom felé mutatott.

– Az ott milyen templom?

¹ Az idézetek forrása: Gion 1999.

² Uo. 422.

³ Uo. 431.

– Szerb templom – mondta Szolnoki-Jász Ferenc.

– És ez itt milyen temető?

– Szerb temető – mondta Margith Gábor. – De mögötte mindjárt ott van a magyar temető is.

– Átfésüljük mind a kettőt – mondta az alezredes. – Meg a házakba is benézünk. A templom felől ismét néhány puskalövés hallatszott.

Az alezredes felsóhajtott, mint aki elunta már a felesleges veszteglést.

– Persze a templommal fogunk kezdeni.

Visszament katonáihoz, pattogó parancsokat osztogatott.

– Olyan, mint Perczel Mór – mondta elismerően Aradi József.

– Az meg kicsoda? – kérdezte Török Ádám.

– Magyar tábornok volt – mondta Aradi József. – Ugyanilyen erélyes, zömök ember. 1849 tavaszán ő vetett véget a szerbek garázdálkodásának itt, Szenttamáson. Teljesen szétverte őket.

– Annak már majdnem száz éve – mondta Török Ádám.

– A szerbek még ma is tisztelettel emlegetik a nevét – mondta Aradi József. – Az alezredesre is sokáig emlékezni fognak.

A honvéd tüzérek felállítottak négy ágyút, a csöveket a görögkeleti templomnak szegezték. Az alezredes kiadta a tűzparancsot, eldördültek az ágyúk.

A közelükből lőttek, hatalmasat szóltak az ágyúk az ünnepi reggelen, a lövedékek gyorsan, egymásutánban csapódtak be a szerb templom tornyaiba, csúnya lyukakat robbantottak a falakban, a két torony megingott, az Újvári-bolt elől is lehetett látni, hogy inognak a toronyok, de nem dőltek le.⁴

„Morel András még mindig ijedten, de mégis boldogan elrohant a háza felé, lehet, hogy otthon elsírta magát a felesége ölében. Senki sem törődött vele, mert fontosabb események zajlottak, futárok jöttek jelentéstételre az alezredeshez, előttem pedig felbukkant a vejem, és gyorsan elhadarta:

– A piactér környékén minden rendben van. A honvédek letartóztattak néhány embert, a szerbek meg sem mernek mukkanni.

– Kik lövöldöztek a templomból? – kérdeztem.

– Nem tudom. Az ágyúzás után csak a harangozó futott ki a templomból, őt az egyik katona puskatussal fejbe csapta, szétrepedt a koponyája és kilocsant az agya.

– A harangozónál volt fegyver? – kérdeztem.

– Nem volt – mondta a Kis Kőműves. – De a templomból futott ki. Most már senki sem lövöldöz.

– A szerbek tehát nagyon megijedtek – állapította meg Török Ádám.

– Nagyon megijedtek – mondta a vejem. – Mindenki megijedt az ágyúzás után. Én most rohanok haza Terushoz, ő is biztosan fél. Megnyugtatom, hogy nem kell félnie, min-

⁴ Uo. 434–435.

den rendben van. Ismét végigmehetünk a falun, és mindenkivel magyarul beszélhetünk. Vigyázzon magára, Nagyapa.”⁵

„– Élni akarok – mondta Sava Jakšić, és a földet nézte.

A fekete varjak felrepültek a búzaszálak mellől, a tanyát körbeálló akácfákra telepedtek, figyeltek, hirtelen mintha érdekelni kezdte volna őket, hogy mit művelünk az igáslovak hátán. Török Ádám visszanezett a madarakra, és azt mondta:

– Ha kiterítelek, legfeljebb csak a varjak kárognak utánad.

– Nagy családom van – mondta Sava Jakšić.

– Nekem is.

Ekkor támadt egy ötletem, ami később talán az életemet mentette meg. Odakiáltottam Török Ádámnak:

– Ádám, ne lódd agyon! Jóra való ember, hidd el nekem! Török Ádám csodálkozva felém fordította a fejét, aztán ő is nagyon jól beszélt.

– Állj fel! – mondta Sava Jakšićnak. – A Rojtos Gallainak köszönheted, hogy meghagyom az életed.

Sava Jakšić felállt, ő is felém nézett, motyogott valamit, nem hallottam a dülőlútról, bizonyára köszönetet mondott az életéért.”⁶

„A csata utáni első két napon csak amolyan átrendezkedés folyt a község házában meg a környékén, a harmadik napon azonban a partizánok szétrajzottak a faluban. Először Aradi Józsefet végezték ki. Az apácázárda falainál lőtték agyon, felesége, kislánya és két kislánya a Szentháromság-szobor előtt állt, a szemük láttára lőtték agyon. A szenttamási magyarok utcáiban megállt az élet. Előbb azonban a németek házait dúlták fel, a németeket elhurcolták. Stefi kocsmáját és házát is kirabolták, Bözsit, a feleségét, vagyis Elizabeth Artot és két lányukat, Elzát és Katicát elvitték valahová, hetekig nem tudtuk, hogy hol vannak, pedig Rézi naponta körbeszaladta a falut, érdeklődött mindenfelé rokonai után, de senki sem tudott semmit, a megrémült emberek nem mertek beszélni. Mert közben a magyarokat is kezdték begyűjteni. A férfiakat. Őket a község házára terelték be.

A mi utcánkban először a Szenczi-kocsmába jöttek el. Orosz tisztek és szerb partizánok. Biztos voltam benne, hogy Szenczi Bálintot elviszik, és abban is majdnem biztos voltam, hogy sohasem tér vissza. Szenczi Bálintnak azonban óriási szerencséje volt az orosz tisztekkel. Jól tartotta őket étellel és itallal, az orosz tisztek azonnal bekvártélyozták magukat a tisztaszobába, és nem engedték a partizánoknak, hogy elhurcolják a kocsmárost. Tetszett nekik a kiszolgálás.

Értem valamikor november derekán, nem sokkal Szent Márton napja után jöttek el. Hajnalokon akkor már megfagyott a föld, néha a hó is szállingózott, napközben kiengedett a föld, a hópelyhek elolvadtak, nyálkás, csúszós és ronda volt a világ. Ketten jöttek értem, két fiatalember, Mladen Petrović és Zoran Barbulov. Mindkettőjüket jól ismertem, különösen

⁵ Uo. 436.

⁶ Uo. 447.

Mladen Petrovićot, ő a Beglukban lakott, sokat dolgozott Ozren Mudrinski pékmesternek, lisztet fuvarozott neki, Zoran Barbulov egy kátyi kocsmárosnak a fia volt, titkos pálinkafőzdet tartott valahol a kátyi zsilip mellett, és időnként Stefinek is eladott a pálinkájából. Régebbi szerb karácsonyokon sokszor láttam őket lovakon száguldozni a mezőkön. Most gyalog jöttek, és úgy nyitottak be a házamba, mintha mindennapos kedves vendégek vagy éppen rokonok lennének, akik gyakran betérnek hozzánk.⁷

„Elégedetten néztem a szemükbe. Majdnem büszke voltam magamra, és majdnem én is elvigyorodtam.

– A búza szent növény. Nem szabad felgyújtani. Fehér kenyeret kell belőle sütni, hogy jóllakhassanak az emberek.

– Nem minden ember érdemli meg a fehér kenyeret – mondta Mladen Petrović. – Azok, akik a listánkra kerültek, már nem sokáig pusztítják a drága kenyeret.

– Én rajta vagyok a listán?

– Rajta bizony. És ragaszkodtunk hozzá, hogy mi jöjjünk el érted. Szóval, hol van a pisztolyod?

– Bedobtam a folyóba. Nem akarok többé fegyvert fogni a kezembe.⁸

„A begluki fiatalember sajnálkozva csóválta a fejét.

– Majd mi helyrehozzuk a jobb karodat. Van egy szép nagy kalapácsunk. Kovácműhelyből szereztük be. Egyetlen csapás után hajlékony lesz a karod.

– Előbb lelőjük a hüvelykujját, és két golyót eresztünk a lábába – mondta Zoran Barbulov.

– Kár, hogy a folyóba dobta a pisztolyát. Abból akartam belelőni. De majd keresünk egy másik pisztolyt.

– Rendben van – mondta Mladen Petrović. – A könyökét majd később hajlítjuk meg. Aztán...

Kedélyesen és nevetgélve beszélgettek egymással, közben nagyon figyeltek rám, hogy hogyan fogok viselkedni.

– Aztán jöhet még egy golyó – mondta Zoran Barbulov.

– Inkább a keresztvágó fűrész.

– Nagy ordibálással jár.

– Pedig élesek a fűrészzeink. És nem rozsdásak. Még senki sem kapott vérmérgezést.

– A magyarok mégsem szeretik, ha derékban kettéfűrészelik őket. Nagyon hangosan ordítanak.

– Betömhetjük a száját valamivel.

– Ügyesen játszott a citerán. Még merev karral is.

– Viszont nem volt hajlandó velünk énekelni. A németekkel biztosan együtt énekelt. Én a fűrészelés előtt még Jelkának is átadnám. Jelka szívesen elbabrálta a bajuszával.

⁷ Uo. 595–596.

⁸ Uo. 597.

- Nagyon dús bajusza van. Sokáig tartana kitépdetni.
- Megsürgethetnénk.
- Jelka lassan dolgozik. És miránk még rengeteg munka vár.

Összeszorítottam a fogaimat, és igyekeztem tiszta szemekkel visszanézni rájuk. Talán sikerült, mert abbahagyták a kedélyeskedést. Mladen Petrović intett a négyujjas jobb kezével.

- Borotválkozz meg és öltözz át. Én addig körbejárom a házat.”⁹

„– Egy lovat és egy nyeret találtam a fészterben – mondta. – Az ólban két éhes disznó rőfög, és gyöngyösök szaladgálnak az udvarban.

– Remek – mondta Zoran Barbulov. – Lóháton fogok bemenni a községháza udvarára. A disznókért majd szekeret küldünk. A gyöngyösök maradhatnak. Csúnyán rikácsolnak, kicsi és csúnya a fejük, a húsuk rágós, legfeljebb levesbe jók, ha sokáig főnek. De kinek van ma ideje levest főzni?

- A ló nem az enyém – mondtam. – Elaggott, girhes jószág. Nem sok hasznát vennétek.

– Hideg napok jönnek – mondta Zoran Barbulov. – Szegény állat tüdőgyulladást kapna abban a huzatos fészterben. Én majd meleg istállóba viszem, hogy szép öregkora legyen.

Megvártuk, amíg Zoran Barbulov felnyergeli az öreg almásderest, azután elindultunk. Zoran Barbulov az utca közepén lovagolt, Rézi belém karolt, a járdán mentünk, Mladen Petrović a hátunk mögött lépkedett, tányéros géppisztollyal. Flórián Mihály előtt megálltam.

- Innen fordulj vissza, és menjél szépen haza – mondtam Rézinek.¹⁰

„Barbulov Zoran sántikált ki az istállóból, a kezét előrenyújtotta a szállingózó hópelyhek alá, a hópelyhek elolvadtak a tenyerén, és ő igen elégedettnek látszott.

– A lovad jó helyre került – mondta. – Jó meleg helyre. De már nagyon bűdös van az istállóban, senki sem ganézik ki a jószágok alól.

- Pedig úgy látom, vagytok itt elegen – mondtam.

– A szerbek nem fognak trágyát hordani. Soha többé. A ganéjhordást meghagyjuk a magyaroknak. Reggel majd behozunk valahonnan egy lovászt, és kitakarítottjuk az istállót. No, menjünk a díszterembe.

- Várjuk meg a Krojačot – mondta Nikola Prodanov. – Mindjárt itt lesz.

És tényleg előjött a Krojač a községháza világosabb szárnyából, fáradt, középkorú ember volt, szomorú kék szemekkel, de tetőtől talpig egyenruhában, három vagy négy csillaggal a vállán, és nagyon tiszteletet parancsolóan viselkedett.

- Minden rendben van? – kérdezte Nikola Prodanovtól.

Nikola Prodanov tisztelgett.

- Azonnal indulhatunk.

⁹ Uo. 598–599.

¹⁰ Uo. 600.

– Várjatok még egy kicsit. A díszteremből is válogassátok ki a selejtet, és vigyétek azokat is. Már nem lehet mozogni tőlük.

– Indulnunk kellene minél előbb – mondta Nikola Prodanov. – A pincében úgy összepréselődtek azok a nyomorultak, hogy egymásból szorítják ki a lelket. Ha megfulladnak, szekéren vagy a hátunkon cipelhetjük őket.

A Krojač a tapasztalt és elfásult harcos élettelen szigorúságával nézett végig Nikola Prodanovon.

– Szólj le a pincébe, hogy fél óráig még ne lélegezzenek, azután majd kapnak friss levegőt, és dolgozhatnak is. Alaposan dolgoztasd meg őket. Tegnap éjjel azzal a másik csürhével nem ásattatok elég mély gödröt. Az emberek azt mesélik, hogy még reggel is mozgott felettük a föld. Miféle munka ez?

– Siettünk...

– Siessetek, de ne kapkodjatok. Ássanak maguknak mély gödröt. Azt hallottam, hogy a magyarok a világ legjobb kubikosai. Hát kubikoljanak egy jóízűt a haláluk előtt. És ne sajnáljátok a golyókat. Hála istennek, most van elég töltényünk, nem úgy, mint a háború elején, amikor... Na mindegy. Nem akarom, hogy reggel mozogjon a föld. Azt akarom, hogy rendes munkát végezzetek. Értetted?!

– Értettem – csapta össze a bokáját Nikola Prodanov. A Krojač akkor engem vett szemügyre.

– Ez kicsoda?

– Pisztollyal lövöldözött a megszállók oldalán – mondta Zoran Barbulov. – Engem egész életemre megnyomorított. Most meg ünneplőruhába öltözött. Nem küldhetjük a kubikosok közé.

– Vigyétek a díszterembe, és válogassátok szét azt a birkanyáját odafönt – sóhajtotta megfáradtan a Krojač. – Ti tudjátok, hogy ki kicsoda. Én senkit sem ismerek, és mérhetetlenül utálok ezt a lapos vidéket. A hegyekben sokkal jobban éreztem magam.¹¹

„A díszterem közepén négy fegyveres partizán, két férfi és két nő téblábolt és nézelődött, civil öltözékben voltak ugyan, derekukon azonban széles övön pisztoly lógott, fejükön vörös csillagos partizánsapka volt, a sapka alól igyekeztek fenyegetően nézni a fal mellett szorongó magyar férfiakra. A nőket mindjárt felismertem, az egyik Jelka Milinov volt, akinek a fiát a honvédtisztek ölték meg a János-napi lövöldözésben, a másik pedig Anđelija Simin, aki a közelünkben, a becsei út mellett lakott az apjával és igen sok lánytestvérével, és nagyjából csak annyit tudtam a családjáról, hogy az apját egyszer nagyon megverték a magyar csendőrök, mert rábizonyították, hogy ellopt három választási malacot a Sági-tanyáról.”¹²

¹¹ Uo. 603–604.

¹² Uo. 605.

„Haramász László állt ott, a nagyra nőtt bamba kölyök, aki egy régi szép napon ki akart lovagolni a határba velem és Török Ádámmal.

– Egyél – intett neki Sági Imre. – Inkább egyél, mint hogy a fogaidat vacogtasd.

– Te hogy a fenébe kerültél ide? – kérdeztem.

– Azt mondják, hogy kiraboltam a szerb gazdákat, amikor bejöttek a magyar honvédek. Azt mondják, hogy magukkal együtt raboltam a tanyákon.

– Ez nem igaz.

– Mindenki tudja, hogy a Haramászék lován jártatok a határt – mondta Zoran Barbulov.

– Erőszakkal vettük el tőlük a lovakat – mondtam. – Ez a gyerek még az udvarba se akart beengedni bennünket, de pisztolyt fogtunk rá. Küldjétek haza a szerencsétlent.

– Innen csak úgy könnyű szóra nem engedünk ki patkányokat – mondta Mladen Petrović.

Haramász László kábán nézett maga elé, olyan volt, mint egy halálra rémült idióta, aki nem tudja, hogy mi miért történik vele. Még enni is elfelejtett, nem tört a kenyérből. Zoran Barbulovval próbáltam meg szót érteni.

– Az istállóban bűdös van, felgyülemlett a lószar. Ez a gyerek kitakarítana és rendet tartana ott. Jobban ért a lovakhoz, mint bárki más. Zoran Barbulov elgondolkozva simogatta az állát.

– A trágyát tényleg ki kellene már hordani...

A fal mellett verejtékező emberek közül még egy suhanc, Martinec Feri tolakodott oda hozzánk.

– Én is szívesen dolgoznék az istállóban – mondta. – Értek a lovakhoz, és soha nem bántottam senkit.

Kisebb csődület támadt körülöttem, az emberek talán azt hitték, hogy szavam van a fegyveresek között, és hogy életüket menthetek meg. A mozgolódásra a díszterem közepén is felfigyeltek. Jelka Milinov katonás léptekkel jött oda hozzánk, és éles, sipító hangon kérdezte:

– Mi folyik itten?!

– Ezt a két siglajcot leküldöm az istállóba – mondta Zoran Barbulov. – A lovak már térdig állnak a mocsokban. Ki kell takarítani a trágyát. Jelka Milinov pofon vágta Martinec Ferit.

– Ő a sírásókkal megy. Megölte a fiamat.

– Dehogy... dehogyis... – hadarta rémülten Martinec Feri. – Én nem bántottam senkit. Véletlenül voltam akkor a Váry-tanyán. Csak a kártyát osztottam...

– Még ma éjszaka sírt ásol magadnak – mondta Jelka Milinov. – A másik elmehet ganét hordani.

Mladen Petrović megfogta Haramász László karját.

– Menjél gyorsan az istállóba, és azt ajánlom, hogy nagyon szorgalmasan dolgozz.

A kapu felé ne közelíts, mert az örök agyonlőnek, mint a kuttyát.¹³

¹³ Uo. 607–608.

„Megperdültem, és szembe találtam magam Karába Janival. Vörös csillagos sapka volt a fején, nyakában tányéros golyószóró lógott.

– Bevallom, nem örülök ennek a találkozásnak – mondta Csozogó Török István. – Karába Janit lókupec korában sem kedveltem. Hős partizánként még kevésbé kedvelem.

– Jovan Karić a nevem – mondta kimérten és kissé recsegő szerb nyelven Karába Jani.

– Mindig utáltam a Karába János nevet. És a magyarokat is mindig utáltam. Téged én hozattalak be.

– Talán nem ízlett a sült bárány? Pedig porhanyósra sütöttem.

– Most mi fogunk téged porhanyósra sütni. Jó sokáig forgatunk majd a nyárson, hogy sokáig és hangosan üvölsél. Olyan hangosan, hogy az öcséd meghallja és előbújjon. Őt akarom elkapni.

– Ádámmal sohasem volt szerencséd. Ha ő előbújik, kifordítja a tökeidet.

– Elmúlt már a magyar világ – mondta Karába Jani, vagyis Jovan Karić. – Most én herélem ki őt. Mert elő fog bújni, ha meghallja az üvöltésedet. Márpedig hamarosan meghallja. Veled fogjuk kezdeni a munkálkodást a pincében. Előbb azonban kiválogatjuk a szerencsésebbeket, akiket csak az árokba lövünk. De aztán mindjárt téged veszünk elő.

És mintha csak hallották volna a lókupec szavait, jöttek is a válogatók, a Krojač, Nikola Prodanov és még néhány fegyveres, megbolydult a díszterem, jobbra és balra taszigálták az embereket, a bal oldalra jutottak többen, ezeket kiterelték a díszteremből, Sági Imrét és Martinec Ferit is. Szolnoki-Jász Ferencet félreállították, neki azt mondták, hogy hazamehet. Komótos léptekkel sétált ki, előttem egy pillanatra megállt, és a fogai között azt sziszegte:

– Mint a fehér hasú keszegeket a pórázra...

Ezután hazament. Talán harmincan maradtunk a falak mellett, meg azok, akik a terem közepéről vigyáztak ránk. És a büdösség még nagyobb lett, pedig az egész dolog úgy nézett ki, mintha valamennyien mérhetetlenül unnánk magunkat. Egyedül Karába Jani elevenkedett. Vigyorogva nézett föl Csozogó Török István arcába, és azt mondta:

– A sírásók tíz perc múlva elmennek. Azután téged viszünk le a pincébe. Üvölteni fogsz.¹⁴

„És ekkor bejött a díszterembe Sava Jakšić. Mintha véletlenül tévedt volna be, unottan nézelődött, az ő fején nem volt partizánsapka, a kedélyesnek látszó ősz hajú, ősz bajuszú szerb öregember egyáltalán nem illett a félelembűzös vagy dühödten vicsorgó gyülekezethez. Egy ideig zsebre dugott kézzel álldogált a fegyveresek mellett, aztán lassú léptekkel odajött hozzám, és csak annyit mondott:

– Menjél haza.

Halkan beszélt, de mindenki hallotta, és felhördült a terem közepe. Mladen Petrović és Zoran Barbulov egy szempillantás alatt mellettünk voltak, és egymás szavába vágva ricsajoztak.

¹⁴ Uo. 609–610.

– Nem mehet haza! Elszámolnivalónk van vele... Külön készültünk rá... Innen csak darabokban vihetik ki.

A kedélyes öreg tanyasi gazda még mindig zsebre dugott kézzel álldogált, de a tartása kicsit megváltozott, alig észrevehetően, de megváltozott, a vállait valahogy szélesebbre húzta, a nézése mintha égetett volna, és a hangját még halkabbra fogta, de ez már nagyon fenyegető volt.

– A saját lábán fog kimenni innen. Egy darabban.

Erről az ősz hajú emberről most nehezen tudtam elhinni, hogy valamikor letérdelt a sárba Török Ádám előtt, abban viszont majdnem biztos voltam, hogy igenis igaz az a képtelen regélés, miszerint a Jakšićok Rettegett Iván cár leszármazottai vagy rokonai. Sőt akkor még azt is elhittem volna, hogy Sava Jakšić a Jóisten rokona. Valami ilyesmit érezhetek az én gyújtogatóim is, mert hátrább léptek, és a tányéros golyósorók felett is csak dadogni tudtak.

– Miért?... De hát miért?

– Azért, mert én mondom.

– Rajta van a listán...

– Majd én kihúrom a nevét a listáról. Tintaceruzával húzom ki. Aztán a tintaceruzát a seggetekbe szúrom, ha nem takarodtok el innen.

Zoran Barbulov még megpróbált önérzeteskedni, hátrálva is visszadünnyögött:

– A nagybirtokok világának hamarosan vége lesz.

– Én mindig nagybirtokos maradok – mondta Sava Jakšić inkább szomorúan, mint hivalkodóan, és talán ezért nem mert már senki sem ellenkezni vele. Megfogta a régen szétlőtt könyökömet. – Menjünk ki ebből a bűzös szobából.

Kimentünk a folyosóra, ott is elég bűdös volt, de nem álltak ijedt emberek a fal mellett, és senki sem bökdöste fegyverrel a gerincemet. Sava Jakšić elengedte a könyökömet, úgy sétáltunk a maszatos kőpadlón, mint két jó barát, akik valamiféle jelentéktelen hivatalos ügyet, esetleg adásvételi szerződést jöttek elintézni a községházára, és sötétedésig itt maradtak, mert akadozott az ügyintézés, de ezért senki sem neheztelt. Sava Jakšić megállt az egyik ajtó előtt, kezét rázott velem, sokáig szorította a kezemet, közben az arcomat fürkészte, én meg az ajtót néztem. Ezen az ajtón egyszer már bementem, akkor Aradi József tanyázott mögöttem, és írást adott a mezőöri kinevezésemről, és mindketten boldog világról álmodtunk. Aradi Józsefet azóta lelőtték az apácázárda falainál.

– Egyszer jóra való embernek vagy valami ilyesminek neveztl – mondta Sava Jakšić a kezemet szorongatva. Erős kézfogása volt, bár nem olyan erős, mint Csoszogó Török Istváné, akit akkor talán már a pincében gyötörtek.

– Emlékszem rá – mondtam Aradi József ajtaját bámulva.

– Nem vagyok jóra való ember, és szeretném elfelejteni azt a dolgot. Ezért hoztalak ki abból a bűzös teremből.

– Felejtse el a csúnya dolgokat.

– Nehezen fog menni, de megpróbálom – mondta elgondolkozva, és most nem hasonlított Rettegett Ivánra. – A sárba térdeltem, félttem a haláltól, és te megmentetted az életemet.

Most viszont én mentettem meg a tiédet. Azt hiszem, ezzel lekvitteltem a tartozásomat.

- Így van.
- További segítséget ne várj tőlem.
- Ennyi éppen elég.

Végre elengedte a kezemet, és kinyitotta az iroda ajtaját, bementünk. Aradi József íróasztala mögött Đorđe Belić ült, papírokat rendezgetett, úgy nézett fel ránk, mint aki már semmin se csodálkozik, és mint aki a nagy íróasztal mögött sem élvezi a hatalmat.

– A Rojtos Gallainak megígértem, hogy épségben hazamehet – mondta Sava Jakšić. – Pecsétes írás kellene arról, hogy ártatlan.

Đorđe Belić szomorúan ingatta a fejét.

– Megkapja.
– Tartozom neki ennyivel – mondta Sava Jakšić. – Persze tudom, hogy nem ártatlan, hagynom kellett volna, hogy darabokra fűrészeljék, de hát tartozom neki.

A két szerb tanyasi gazda ezután kicsit bánatosan elbeszélgetett a fejem fölött.

– Nem ártatlan – bólogatott Đorđe Belić. – Viszont nagyon jó kaszás. Búzaaratáskor hasznát vehetjük a földjeinken.

- Nyárig megmaradnak a földjeink?
- Az első nyárig még megmaradnak.
- És azután?
- Össze kell húzni magunkat.
- Hát akkor add ki neki a papírt, és széledjünk szét békességben.
- Ez kicsit szabadkőműves-ízű búcsúzkodás.
- Mégis mozog a föld. Csak éppen rosszul.
- Galilei?
- Igen.
- Nem rossz páholy.

Sava Jakšić sarkon fordult, az ajtóból még annyit szólt vissza:

– Mit vétettünk az Istennek, hogy ilyen szar időket szakasztott ránk? – Ketten maradtunk Đorđe Belićtyel, és én bambán megkérdeztem:

– Milyen páholyokról beszéltek?

Unottan intett a kezével.

– Ül le valahová.

Az egyik fal melletti székre ültem le, és igyekeztem a sorsom alakulására figyelni. Eddig valamiféle közönyös kábultságban ténferegtem a halál közelében ezen a randa helyen, ideje volt észhez térnem.

- Megkapom azt a pecsétes papírt?
- Természetesen. A szabadkőművesek állják a szavukat.¹⁵

¹⁵ Uo. 611–614.

Hiteles legyen!

*Gion Nándor interjúja szenttamási témájú
regényeiről*¹⁶

„[...]

Prózád háttérében a kezdetektől mindmáig meghatározó erővel van jelen a szülőföld, a szenttamási, a bácskai táj a maga emberformáló, soknemzetiségű társadalmával. Úgy látom, a szülőföld (legyen szó akár regényről, novelláról, novellaciklusról) kimeríthetetlen forrásnak és élményanyagnak, a legfőbb ihlető erőnek bizonyul számodra. Más íróknál is megfigyelhető (különösen első műveikben), hogy az otthonról hozott anyagból táplálkoznak, de ilyen következetességgel, súllyal keveseknél. Te miben látod ennek a magyarázatát?

– Az emberekben. Én az a fajta ember vagyok, aki, ha szembenézek valakivel és beszélök valakivel, akkor sohasem beszélek fölöslegesen, és inkább kérdezni szoktam, de nem azért, hogy teljék-múlják az idő, hanem oda is figyelek a válaszra. Ez velem született adottság, hogy odafigyelek az emberekre. Például régi, gyerekkori barátaim még most is azt mondogatják – aminek én abban az időben nem voltam tudatában –, hogy itt volt ez a Nándor, aki állandóan csak nézett ránk és hallgatózott. S ha ők így látták, akkor ez valószínűleg így is lehetett egy kicsit. Ez az az időszak volt, amikor nálunk nemhogy televízió nem volt, de rádió sem volt, sőt áram sem volt. Az emberek leültek és beszélgettek, és általában volt mondanivalójuk egymásnak. Én odafigyeltem mindenkire, a rokonokra, a szomszédokra, majd leüledtek és később előjöttek ezek a tőlük hallott történetek. Nemcsak azért, mert szépen tudtak mesélni, hanem mert igen kegyetlen időket éltünk át. Gyerekfejjel születtem bele a második világháborúba, azokba az időkbe, amikor bevonultak a magyar csapatok a Bácskába, majd amikor kivonultak, és az ott maradt magyarokat kezdték irtani, de úgy, hogy keresztvágó fűrészsel kettéfűrészelték, karóba húzták őket. Én akkor gyerek voltam, de ezeket a történeteket hallottam. Aztán az évek múltak, de ezek az évek továbbra is nagyon komisz évek voltak, és belém ivódtak. S amikor már tanultam az irodalmat és tudtam, hogy az irodalomnak miről kellene szólnia, akkor jöttem rá, hogy azok, amiket én annak idején hallottam, azok fontos dolgok, s ezekről nekem jól kellene írni, hogy aki elolvassa, az is érezze, hogy fontos, amit olvas. Innen van az, hogy szinte kiapadhatatlan ez a nyersanyag, ami akkor halmozódott föl. Beleszülettem egy kegyetlen korbba, amikor jó beszédű emberek tudták elmondani, hogy mik történtek, és én éppen abban a korban voltam, amikor ezt regisztráltam, méghozzá hosszú távon.

¹⁶ A beszélgetés eredeti címe: „... csak nézett ránk és hallgatózott”. Gion Nándorral beszélget Elek Tibor (*Forrás*, 2002. december. 12. sz. Online. <http://www.forrasfolyoirat.hu/0212/elek.html>). A beszélgetés Elek Tibor *Fényben és árnyékban* című kötetében (Elek 2004) is olvasható.

Fantasztikus memóriád lehet neked.

– Valóban, a feleségem is mindig ezt mondja.

Az egyik interjúdban említéd, hogy egyfajta „dúsított realizmust” művelsz. Mit értesz ez alatt, és egyáltalán mi jellemzi a Te realizmuskonceptiódat, mi annak a lényege?

– Hosszan és nagyon unalmasan lehetne erről elmélkedni, de megpróbálom másként. Vegyük a regényeimben szereplő Török Ádám példáját! Ő egy rablógyilkos volt a valóságban is, nem kitalált figura. Ha kellett, Török Ádám gátlástalanul rabolt és gyilkolt, mert az volt a véleménye, hogy márpedig ez neki jár. Ugyanakkor legendák is kavarogtak a személye körül. Egy kisebbségi sorsban élő magyar népcsoportnak is a képviselője volt, és miután gátlástalan ütött, szúrt és lőtt, és főleg a szerb hatalommal szemben, így kissé magyar nemzeti hős lett. No, itt kezd a dolog valamiképpen színesebbé válni, és itt jön be a „dúsított realizmus”: van egy rablógyilkos, aki nem fél semmitől, de kisebbségi sorsban élő magyar, és így sem fél senkitől, nem fél a szerb hatalomtól sem, igaz, nem azért, mert egy nemes lelkű Robin Hood, hanem mert egyszerűen el akar venni valamit, és ha egy szerb rendőr áll vele szemben, akkor minden további nélkül elvágja a nyakát. De amikor mesélik a történeteit, akkor már azt mondják, hogy ez a Török Ádám aztán milyen beleváló gyerek volt, milyen kemény magyar férfiú. Ezt próbáltam én megfogni úgy, hogy ne szépítsem túlzottan meg az ő történetét, de a valós történeteknél valami többet hordozzon a mindennapi élete és sorsa. Ezt értem én a dúsított realizmuson. Ebben kicsit benne van az is, hogy mi történt a valóságban, de nem riportokat írok és nem tényregényt, hanem regényt. S amikor regényt írok, akkor jogom van kissé belemagyarázni a hőseim cselekedeteibe, jellemébe valami többet, ami a valóságban nem volt benne, esetleg valami kevesebbet. [...]

A valós helyzetekről, történetekről, szereplőkről (akik gyakorta ráadásul saját nevükön szerepelnek műveidben) jut eszembe, hogy neked soha nem volt gondod, konfliktusod ebből, ellenben irodalomtörténeti és mai példák is vannak arra, hogy könnyen bajba kerülhet az író művei valóságossága miatt.

– Ha valaki szépirodalmat ír, akkor azért vigyázzon arra, hogy ne ismerjenek magukra az emberek. Például azok, akikről én írok, azok nem tudnak írni, esetleg csak levelet, mert más kétkezi foglalkozásuk van: szántás, vetés, köszörülés stb. Ők nem tudnak nekem válaszolni, ilyenkor ajánlatos tisztelni az embereket. Én úgy vagyok, ha valakivel beszélgetek, akkor odafigyelek rá. S ha úgy érzem, hogy valami olyat mondott, ami érdekes, akkor legtöbbször megkérdezem, hogy nem baj-e, ha felhasználom, ha megírom. S ha azt mondja, hogy nem baj, akkor megírom. Ha a szereplőim közeli rokonaim, azokat névvel szerepeltetem, velük aztán majd jól kiveszekszem magam otthon, ha azt mondják, hogy hülyeségeket írtam, de ez a családban marad. A többi szereplőnél viszont mindig megváltoztatom a nevet. Mellesleg így is volt bajom, mégiscsak ráismertek. [...]

A *Latroknak is játszott* második része, a *Rózsaméz* azzal a mondattal zárul: „Reggel a magyar csapatok Szenttamásra értek.” Ez a mondat igényelte, kívánta a folytatást, meg az olvasók is, aztán vártunk vagy húsz évet rá, az *Ez a nap a miénk* című regény 1997-ben jelent meg, holott már 1981-ben azt mondtad a Görömbei Andrásnak adott interjúdban: „Az anyag többé-kevésbé összeállt”, „1981-ben elkészül”. Mi az oka a csúszásnak, a jó húszéves késlekedésnek? A földolgozott történelmi korszak, a téma politikailag kényes volta, a személyes életem alakulása (különböző közéleti posztok betöltése), esetleg esztétikai problémák?

– Ez egy regénytrilógia, ami most bővül tovább. Az első rész a századfordulótól az első világháború végéig játszódik, a második rész innentől 1941-ig, a második világháború begyűrűzéséig. Ezt én megírtam úgy, ahogy, de ezt még meg lehetett írni. A harmadik résszel (ami a második világháború idején játszódik), aminek a késlekedését a fejemre olvastad elég galádul azért volt baj, mert én nemcsak a második világháborút, hanem az az utáni hónapokat is meg akartam írni, tudniillik erről itt évtizedeken keresztül hazudtak. A *Hideg napokat* emlegették Cseres Tiborral az élen (idézőjelben mondom), s hogy milyen gyalázatosan viselkedtek a magyarok, kivégeztek három-négyezer szerbet, belelőtték őket a Dunába stb. Közben senki nem mert beszélni, mert nem lehetett beszélni arról, hogy 44 utolsó napjaiban nem négy, hanem negyven- vagy ötvenezer magyart fűrészeltek ketté, fejeztek le, kínoztak meg. Nekem ezt kellett volna megírni abban, amit ígértem, nem hagyhattam abba a háború végével. Már a korábbi könyveimmel is voltak bajaim, mert megpengettem kényes témákat, de valahogy mindig megúsztam. Ezúttal is biztattak többen: írjam meg ezt is, mert elég sunyi vagyok ahhoz (mondták), hogy úgy meg tudjam írni, hogy igaz legyen, de ezt is megúszsam. Addig töprengtem a feladaton, amíg megváltozott a világ. Mert ennek nem lehetett nekimenni úgy, hogy majd felületesen elkenem, majd valamit mondok, tudtam, ha az ember kimond valamit, akkor azt ki kell mondania. Úgy, hogy hiteles legyen, és súlya legyen. Persze belejátszik az is, amit a bevezetődben említettél, hogy mindenféle közéleti tisztségeket, állásokat betöltöttem az írószövetségi elnökségtől a rádiós főszerkesztőségig, tehát nem is volt annyira időm, hogy írjak. Múltak az évek, és eljött a rendszerváltás, amikor már nyugodtan, nyíltan lehetett beszélni ezekről a dolgokról, csak hogy ekkor már minden második újságíró beszélt róluk. Megírták, hogy itt ennyi és ennyi embert így és úgy legyilkoltak. Nekem regényíróként meg kellett formálnom egy történetet, amelyben nemcsak a tömeggyilkosság ténye van kimondva, hanem egy-egy ember sorsán keresztül be lehet mutatni, mik hogyan történtek. Na, ezért volt ez kissé nehézkes...

Régi szokásod, hogy regényeidet, mielőtt még könyv lenne, sőt már a megírásuk közben, fejezetenként közlöd folyóiratokban. Így volt ez már a *Kétélttűek a barlangban*, de a *Börtönről álmodom mostanában* és az *Ez a nap a miénk* esetében is...

– Az *Ez a nap a miénk* esetében másról van szó. Kecskeméten voltam egy irodalmi esten, és beszélgettünk a *Forrás* szerkesztőivel, akik megkérdezték, hogy most mit csinálok.

Mondtam, most kezdek egy regényt írni, amire ezek a fiúk azzal reagáltak, hogy lábon meg van véve, s azt is megmondták, hogy havonta ennyi és ennyi pénz lepengetünk érte. Én írtam és küldtem, és ők tényleg fizettek, nem túl sokat, de nem is keveset, egészen normálisan...

A folytatást pedig azért kell megírnom, mert az előző regény azzal zárul, hogy véget ér a második világháború, és a magyarokat irtják a Délvidéken. Utána egy olyan sajátságos korszak jött a vajdasági magyarok életében megint, amiről nem lehetett nem írnom.

Magyarországon úgy látszott, hogy jött egy dögunalmas, nagyon borzalmas Rákosi-korszak, amit ki kellett bírni. Jugoszláviában pedig, miután jól megritkítottak bennünket, magyarokat, jött a Tito–Sztálin-összeütközés, ami számunkra, vajdasági magyarok számára azt jelentette, hogy vagy nagyon esküdsz a jugoszlávságra, vagy eleve gyanús vagy, mert az anyaországod Sztálinhoz tartozik, és arra esküszik, te pedig itt Titónál vagy. De ki is vagy Te tulajdonképpen? Ha az ember megírt egy olyan regénytrilógiát a második világháború végéig terjedő időszakról, mint én, akkor nem hagyhatta ki a folytatást erről a sajátságos korszakról, amit mások nem is nagyon ismertek és érthettek. Ezt meg kell írnom. [...]

Egyedül ez a korszak volt az, amiről korábban nem lehetett írni, mert sokaknak nem is volt érthető. A magyar nemzetnek egy része a történelemnek egy olyan forгатagába került ekkor, amelyben először kezdődtek a szocializmuson belül villongások. Amikor Te is mint magyar bajba kerülhetél vagy éppen jobban járhattál, mint az anyaországi magyarok. Ezt meg kell írni anélkül, hogy túl didaktikus legyen, hogy túl szájbarágós legyen, hogy az emberekről szóljon.¹⁷

¹⁷ Elek Tibornak a közléshez kapcsolódó megjegyzése: „2002. január 22-én volt a budapesti Károlyi Palota Kulturális Központ kortárs magyar írókat bemutató sorozatának vendége Gion Nándor. Az akkor készült beszélgetés után megállapodtunk Nándorral abban, ha új regényét befejezi, visszatérünk még az addigra lejegyzett szövegre és kiegészítjük. Erre sajnos már nem kerülhetett sor, így az eredeti, általa már jóvá sem hagyott, de a magnófelvételtől, hitem szerint pontosan, minimális stilisztikai változtatásokkal lejegyzett szöveget tudom csak közzétenni, abban a reményben, hogy ezzel is hozzájárulhatok az életmű teljesebb megismertetéséhez.”